

III. Pesca

- A pesca constitúe o maior vector de especialización de Galicia.
- Galicia conta coa principal flota rexional da UE, en termos de cantidade e de capacidade, pero esta flota está máis envellecida que a media da UE.
- Desde a década de 2000 obsérvase un declive na produción europea de mexillón. A produción galega mantense allea a esta tendencia e amosa uns niveis de produción estables.
- A elevada suba dos prezos do gasóleo mariño ao longo dos dous últimos anos supuxo unha alta presión para o sector pesqueiro, toda vez que no contexto inflacionista os consumidores reorientaban o seu consumo cara a produtos máis baratos, dificultando compensar co prezo a suba dos *inputs*.
- A industria da conserva e os procesados foi o sector que máis se expandiu nos últimos anos, amosando un notable dinamismo.
- O complexo mar-industria contribúe de maneira significativa á xustiza territorial, con efectos económicos moi distribuídos sobre todo o litoral.
- A participación das mulleres redúcese nos sectores tradicionalmente máis feminizados (marisqueo e conserva) e aumenta nos menos feminizados: a pesca; non obstante, a participación neste último sector continúa a ser moi baixa.

Introdución

As definicións da pesca galega que a identifican cunha actividade primaria, máis que definir confunden e ata distraen das súas características relevantes. Por iso neste traballo, como explicaremos a continuación, adoptamos un marco de análise que engloba o conxunto de actividades necesarias para poñer a disposición do consumidor o produto pescado; actividades que se estenden ao longo de toda a cadea de valor e permiten falar con propiedade dun sistema produtivo da pesca ao que en numerosas ocasións se denomina complexo mar-industria.

Valentín Paz Andrade, nunha das obras que sentou as bases da economía pesqueira galega, definía a pesca galega como o esforzo industrial que os brazos, a técnica e o capital de Galiza dedican a explotación do mar (Paz-Andrade, 1958). Nesta definición hai dúas notas que cómpre resaltar. Por unha banda asume a localización como un factor necesario pero non determinante; a pesca galega realízase en augas de todo o planeta. Por outra, rexeita xa o carácter unicamente extractivo; non só porque axiña foi consciente de que o produto desembarcado é un produto transformado, sendo os casos máis evidentes os do eviscerado, fileteado, conxelado etc. a bordo, senón porque coñecía o encadeamento do capital galego necesario para ofrecer o produto ao consumidor.

Seguindo esta premisa, na Táboa Input-Output Pesca-Conserva Galega 1995 defínese a pesca galega desde unha perspectiva totalizadora dos sectores involucrados cando se afirma que comprende o sector de actividade económica que integra todos e cada un dos procesos produtivos conducentes a creación do produto pescado-marisco, conservas de pescado e marisco (García-Negro (Dir.), 1997). Esta definición, que se mantivo nas sucesivas táboas, é a que adoptamos na nosa análise.

Temos que subliñar, ao mesmo tempo, o profundo proceso de mudanza institucional que permitiu transitar dun contexto marcado pola práctica ausencia de Estado e unha cultura pesqueira baseada na idea de mar libre propios da primeira metade do s. XX; a unha pesca fortemente regulamentada, apoiada no mellor coñecemento científico dispoñible e enfocada á valorización de posibilidades de pesca predefinidas baseadas en TAC e cotas. O resultado deste esforzo materializouse, a día de hoxe, nun complexo mar-industria en expansión, que constitúe a primeira rama de especialización da economía galega e que se sitúa entre os tres principais sectores por comercio exterior; pero que, a diferenza dos outros dous, automoción e confección, non concentra as exportacións nunha única empresa en cada caso, senón nun gran clúster de medianas empresas. Este sector, ademais, exerce un efecto de arrastre cuantitativo e cualitativo sobre numerosos sectores institucionais da economía galega: empresas, Administracións e mesmo o sistema de ciencia e tecnoloxía, sendo clave para explicar que se produza aquí a principal concentración de institucións de ciencia e tecnoloxía mariña de España (Duarte, 2006).

Unha das características deste complexo é tamén a súa diversidade de produtos, de técnicas e de tecnoloxía. O mercado identifica neste ámbito o conxunto de peixes, crustáceos, equinodermos, gasterópodos, algas e moluscos. Estes poden ser, en primeiro lugar, os producidos pola pesca de baixura, basicamente pescado fresco do día. En segundo lugar, poden ser xerados por unidades de produción (ou embarcacións), de pesca litoral, que producen peixe fresco ou refrixerado. E, en terceiro lugar, pode haber peixe de altura, obtido no seo de empresas de pesca de altura e con presentación como peixe refrixerado ou conxelado. Por outra banda, o peixe conxelado é o producido en unidades ou barcos de grande altura, que xeralmente son propiedade de compañías multinacionais. Inclúe tamén o peixe producido na acuicultura mariña galega, sobre todo rodaballo e linguado, que se presenta como produto fresco; así como o mexillón cultivado, usado para venda en fresco ou para a produción de conservas; os numerosos produtos do marisqueo (navalla, ameixa, berberecho etc.); e, por último, os produtos transformados, sexan conservas clásicas de peixe producidas mediante procesos de esterilización con autoclave ou unha gama actual de preparados de peixe de longa duración, chamados transformados, como afumados, precociñados, filetes, procesados (como o surimi) ou peixe en salmoira. Todo o anterior é pescado.

Nestas páxinas trataremos de dar cumprida razón da estrutura, dinámica e aspectos institucionais máis salientables da pesca galega en referencia ao acontecido no ano 2022.

Os sectores

Neste apartado analizaremos as diferentes ramas de actividade que constitúen o complexo mar-industria galego: pesca, acuicultura, marisqueo e industria de conserva e procesado de produtos de orixe mariña.

A pesca

A flota pesqueira galega constitúe a principal flota rexional da Unión Europea (UE) tanto por tamaño como por capacidade, concentrando o 5,7% dos buques, o 10% do arqueo e o 6,8% da potencia. É dicir, concentra non só numerosa flota, senón tamén a máis capaz. Esta relevancia aumentou cuantitativa e cualitativamente logo da saída do Reino Unido da UE, de xeito que o incremento do peso estatístico vai acompañado dunha maior contribución relativa á soberanía alimentaria da Unión.

Aínda que a flota incrementa o seu peso, ao mesmo tempo segue inmersa nun proceso paulatino de redución de capacidade, tanto en termos de unidades, como de tonelaxe ou potencia; redución que para cada un destes elementos representa aproximadamente unha cuarta parte do valor de partida nesta serie.

Podería acontecer que ao longo deste período a innovación tecnolóxica permitise compensar total ou parcialmente a perda bruta de capacidade, substituíndo algunha das unidades máis obsoletas da flota por outras máis modernas e eficientes ou mediante a supervivencia das máis eficientes. Os datos, nunha primeira aproximación, suxiren que esta mellora se produciu de modo parcial e limitado. Así, en flotas como a do cerco en augas internacionais, o arrastre en augas comunitarias ou, en canto á potencia por buque, no palangre de fondo e de superficie no caladoiro nacional empeorou a eficiencia técnica. Pola contra, mellora a eficiencia na flota de arrastre e palangre de superficie en augas internacionais, na de palangre de fondo en augas comunitarias (a que máis avanza) e nas flotas de arrastre, baixura e enmalle no caladoiro

Cadro núm. 1

Evolución a longo prazo dos principais parámetros da flota galega

	Número de barcos		Arqueo GT *		Potencia (CV)	
	2004	2022	2004	2022	2004	2022
Caladoiro nacional (Cantábrico Noroeste)						
Arrastre	108	51	21.296	11.757	49.374	27.240
Artes menores	4.867	3.766	10.011	8.708	105.692	110.250
Cerco	188	146	6.567	6.491	38.950	31.902
Enmalle	36	26	1.835	1.634	6.273	5.643
Palangre de fondo	35	20	1.803	1.124	7.718	3.691
Palangre de superficie	66	49	14.020	11.057	29.577	21.451
Total	5.300	4.058	55.532	40.770	237.584	200.178
Pesqueira comunitaria (altura)						
Palangre de fondo	65	21	15.918	6.684	40.089	15.435
Arrastre	79	49	27.785	13.171	57.906	27.795
Total	144	70	43.703	19.855	97.995	43.230
Pesqueira internacional (grande altura)						
Arrastre	47	28	47.883	35.483	72.778	51.493
Cerco	5	3	11.868	5.987	22.325	12.353
Palangre de superficie	69	73	20.780	29.706	38.515	52.487
Total	121	104	80.531	71.176	133.618	116.333
Total xeral	5.565	4.232	179.765	131.801	469.197	359.741

* Tonelaxe bruta (*Gross tonnage*).

Fonte: Consellería do Mar, *Rexistro de buques pesqueiros 2022* (www.pescadegalicia.com).

Cadro núm. 2

Evolución da eficiencia técnica da flota galega

	Eficiencia GT*		Eficiencia CV	
	2004	2022	2004	2022
Caladoiro nacional (Cantábrico Noroeste)				
Arrastre	197,2	230,5	457,2	534,1
Artes menores	2,1	2,3	21,7	29,3
Cerco	34,9	44,5	207,2	218,5
Enmalle	51,0	62,8	174,3	217,0
Palangre de fondo	51,5	56,2	220,5	184,6
Palangre de superficie	212,4	225,7	448,1	437,8
Total	10,5	10,0	44,8	49,3
Pesqueira comunitaria (altura)				
Palangre de fondo	244,9	318,3	616,8	735,0
Arrastre	351,7	268,8	733,0	567,2
Total	303,5	283,6	680,5	617,6
Pesqueira internacional (grande altura)				
Arrastre	1.018,8	1.267,3	1.548,5	1.839,0
Cerco	2.373,6	1.995,7	4.465,0	4.117,7
Palangre de superficie	301,2	406,9	558,2	719,0
Total	665,5	684,4	1.104,3	1.118,6
Total xeral	32,3	31,1	84,3	85,0

* Tonelaxe bruta (*Gross tonnage*).

Fonte: Consellería do Mar, *Rexistro de buques pesqueiros 2022* (www.pescadegalicia.com).

Cadro núm. 3
O emprego na pesca galega

	Nº tripulantes		Nº tripulantes por buque	
	2011	2020	2011	2020
Caladoiro nacional	9.981	8.942	2,2	2,1
Arrastre	794	560	8,5	9,8
Artes menores	6.914	6.319	1,7	1,6
Cerco	1.326	1.286	8,1	8,5
Enmalle	266	178	6,8	7,1
Palangre de fondo	194	131	7,8	6,0
Palangre de superficie	487	467	8,5	9,2
Pesqueiras comunitarias	1.249	1.059	11,1	15,3
Arrastre	570	339	10,0	14,8
Palangre de fondo	679	719	12,1	15,6
Pesqueiras internacionais	1.322	950	11,0	9,8
Arrastre e cerco	675	508	15,7	16,9
Palangre de superficie	647	442	8,4	6,6
Total	12.552	10.951		

Fonte: Consellería de Mar, OCUPESCA 2011, 2019 (www.pescadegalicia.com).

Cadro núm. 4
Evolución recente das cotas adaptadas de España (en toneladas)*

	2020	2021	2022
Xurelo	62.772,40	56.384,50	59.359,30
Xarda	37.725,60	30.259,70	32.725,30
Solla	67,80	32,90	36,50
Sardiña	6.400,50		
Rapante	62.772,40	56.384,50	59.359,30
Raias	5.360,50	5.179,90	5.512,20
Raia riscada	25,00	16,90	28,00
Raia coreada	0,20		
Quentlla	27.059,00	27.035,00	27.035,10
Pota voadora	300,00	899,00	884,00
Pion de altura	10,00		0,10
Pescada	43.652,70	37.614,00	35.043,80
Peixe sapo	9.049,70	8.729,60	9.210,40
Peixe sabre negro	486,80	227,70	200,80
Peixe pau	529,70	482,40	466,10
Peixe espada	11.427,30	11.706,70	11.957,10
Ollomol	186,70	418,00	406,20
Ochavo	20,00	13,00	11,30
Merluza negra			18.330,00
Merlan	508,40	105,00	393,30
Melga	11,00	9,00	9,00
Maruca	3.771,70	5.099,20	4.474,90
Martín branco		32,90	20,50
Locha branca	258,50	335,00	309,00
Lirio	42.256,40	41.347,90	26.957,10
Linguado	404,00	335,50	502,90
Granadero	2.004,30	1.358,10	1.295,30
Gamba rosada			872,00
Fogoneiro	41,60	52,30	39,10
Fletán negro	4.725,00	4.575,30	4.621,20
Coreano	26,00	29,00	30,00
Cigala	1.342,80	1.248,40	1.033,60
Cabras	4.964,50	4.896,90	4.525,20
Burro	209,70	131,80	223,20
Brosme	60,10	214,00	229,40
Bonito do norte	17.174,70	18.739,10	19.011,40
Bocarte	36.676,10	29.481,80	27.742,20
Bacallao	12.006,60	13.996,80	12.577,50
Atún bermello	6.107,60	6.088,30	6.088,30
Atún patudo	7.906,80	11.604,40	10.343,90
Atún amarelo	45.682,00	45.682,00	42.943,00
Arenque	41,70	47,20	43,70
Alfonsino	68,40	68,10	58,00
Agulla	22,90	23,20	22,80
Abadexo	656,90	537,70	494,50

* Nótese que as especies están agrupadas polo nome común sen diferenciar stocks.

Fonte: Elaboración propia a partir de MAPA, Cuotas españolas, 2023

nacional. Aínda nos casos de aumento, a taxa de incremento da eficiencia técnica tende a ser menor á taxa de redución da flota, de modo que incluso tendo en conta as melloras na eficiencia non é posible falar de incremento da capacidade.

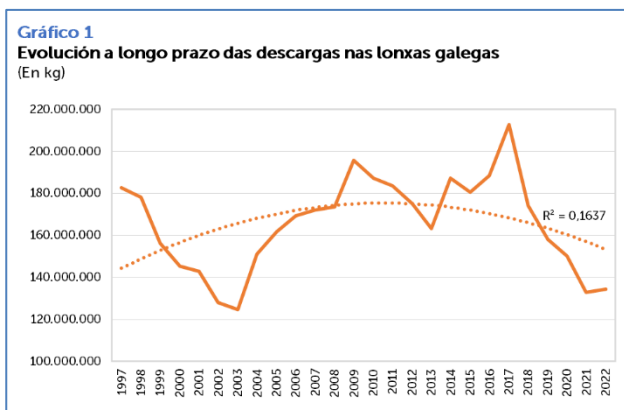
Esta limitada ganancia e, nalgúns casos, incluso redución da eficiencia é a outra cara da moeda dunha flota envellecida. En efecto, a idade media da flota galega é de 37 anos, con algo máis de 1.600 unidades que superan os 40 anos (MAPA, 2023). Este valor é algo superior á media europea, 34 anos (European Commission, 2022); dato que, se ben é lixeiramente máis favorable, suxire, en todo caso, unha problemática de fondo común expresada no baixo investimento na renovación da flota.

En paralelo á redución de flota produciuse unha diminución do emprego que afecta todos os segmentos sen excepción, acadando un total de 1.601 tripulantes menos nos últimos dez anos. Os avances en eficiencia son, porén, modestos, propios do contexto dunha flota envellecida e na que os buques que saen son os máis antigos sen que exista un significativo proceso de renovación.

No caso desta actividade, a produción, é dicir, as capturas veñen determinadas tanto pola variabilidade natural do medio como polas cotas fixadas pola Comisión Europea, de modo que non hai máis posibilidade de expansión para unha empresa pesqueira que a compra de unidades con dereito a cota noutros países da UE.

En canto ás capturas, só dispoñemos dos datos de descargas nas lonxas galegas, non existindo estatísticas que permitan identificar que parte desas descargas corresponden a barcos galegos (toda vez que nas lonxas galegas descargan tamén barcos portugueses, asturianos, vascos etc.), nin a que segmentos da flota corresponden. A longo prazo a serie amosa unha gran variabilidade, cun mínimo en 2003 de 124.656 toneladas descargadas e un máximo en 2017 de 212.784 toneladas. Desde entón a tendencia foi decrecente, marcada, sobre todo, pola redución das cotas comunitarias, ata situarse en niveis historicamente baixos. Así, en 2022 as descargas foron de 134.287 toneladas, se ben cunha leve melloría respecto ao ano anterior.

Nos tres últimos anos as cotas asentáronse en niveis historicamente baixos. O cadro 4 recolle a evolución recente, permitíndonos observar tanto os cambios no medio prazo como a relevancia de cada grupo

ibéricas. Debido ao mal estado do stock, o ICES (International Council for the Exploration of the Seas) chegou a suxerir en 2017 o peche total da pesqueira. Ante esta tesitura España e Portugal adoptaron un plan de xestión conxunto que reduciu de forma drástica as posibilidades de pesca ata 14.600 toneladas, das que 4.891 lle corresponden a España. Esta cifra resulta historicamente moi reducida para a flota, pero buscaba conciliar a sostibilidade ecolóxica coa económica e social, tratando de garantir un nivel de ingreso mínimo que evite impactos severos nas unidades produtivas.

As sucesivas avaliacións do ICES foron confirmando que as medidas de xestión adoptadas permitían unha rápida mellora da pesqueira, verificándose o incremento da biomasa de sardiña. Así, en 2020 foi posible duplicar as posibilidades de pesca fixadas para España, chegando ás 6.400 toneladas. Malia que as cotas fixadas para os anos sucesivos non están recollidas nos informes de xestión de cota do MAPAC, a recuperación da pesqueira continuou; de feito, en 2020 produciuse un incremento da biomasa do 66% (Mello Tahim, 2022). En consecuencia, o novo plan plurianual 2021-2026 revisou as posibilidades de pesca, asignando para 2021 unhas capturas máximas de 14.828 á flota española.

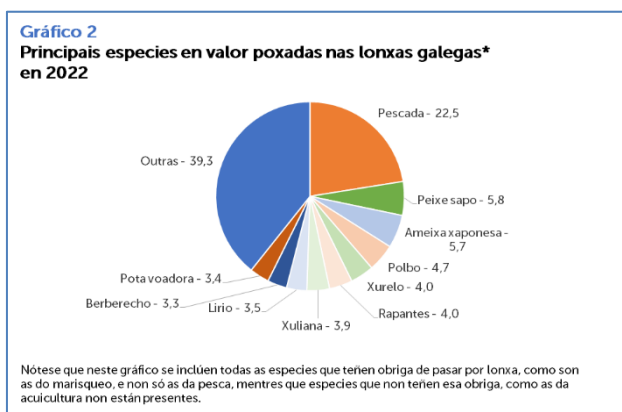
Se ben as 44.262 toneladas capturadas por España e Portugal en 2022 (ICES, 2022a) están lonxe dos máximos históricos, cuxo último pico foron as 101.464 toneladas en 2008, excesivas á luz tanto da evolución da pesqueira como dos informes científicos dispoñibles (ICES, 2022a); a situación actual, posibilitando tanto a sostibilidade do stock como ofrecendo un horizonte de estabilidade ás empresas pesqueiras, subliña a importancia da xestión pesqueira á hora de buscar compromisos entre a sostibilidade ecolóxica e a económica-social.

No caso da flota de altura, algunhas das principais especies, como a pescada, continuaron a senda de decrecemento iniciada anos atrás. En concreto, as cotas reducíronse á metade no Gran Sol, entre 2017 e 2021 (ICES, 2021a), e no Cantábrico Noroeste entre 2014 e 2021 (ICES, 2021b). Tamén no caso do lirio prodúcese un drástico descenso das posibilidades de pesca nos últimos anos, de xeito que as cotas en 2022 eran un 43,5% das existentes en 2018 (ICES, 2022b). Afortunadamente, o TAC de 2023 permite unha

notable recuperación das posibilidades de pesca e parece establecer un punto de inflexión nesta pesqueira. Outras especies, relevantes pola combinación de volume e prezo, como o rapante, ou por prezo, como o peixe sapo, mantéñense relativamente estables.

No que atinxe á flota de grande altura, operando en augas internacionais, a situación é de estabilidade durante o período, e as cotas de especies obxectivo como o atún amarelo, o peixe espada ou a quenlla presentan unha situación similar á de anos anteriores.

A elasticidade dos prezos dos produtos pesqueiros provoca que as eventuais subidas

¹ Téñase en conta que cada epígrafe agrupa, para facilitar a lectura, os diferentes stocks da mesma especie. Así, por exemplo, no caso da pescada inclúense os stocks: HKE/571214, HKE/8ABDE e HKE/8C3411.

sexan menos que proporcionais ás caídas do ingreso. Así, se en 2017 o valor das descargas en primeira venda foi de 508,67 millóns de euros e un prezo medio de 2,39€/kg, en 2022 o valor reduciuse a 437,39 millóns, cun prezo medio de 3,26€/kg.

O 81% desta produción son peixes (o que axuda a entender a importancia das cotas), seguidos de cefalópodos (11%); distribuíndose o resto entre algas, bivalvos, crustáceos, equinodermos, gasterópodos, poliquetos e outros. De feito, cabe sinalar que en 2022 se descargaron nas lonxas galegas 259 especies distintas. A pesar da diversidade das capturas, o valor concéntrase en apenas unha decena de especies e, en particular, na pescada que responde de case unha cuarta parte do valor.

A flota galega seguiu unha estratexia de procura de valor máis que de volume, centrándose en especies como pescada, peixe sapo ou rapante, situados nun segmento intermedio de prezo. A pescada destaca por ser un produto con propiedades moi apropiadas como *commodity*. O proceso de orientación ao valor e de especialización seguido constitúe unha estratexia económica axeitada que atopa os seus límites na dependencia das cotas e nos cambios das condicións do mercado, como pode ser o actual contexto de inflación.

A acuicultura e o marisqueo

A explotación do mar en Galicia inclúe tamén os cultivos mariños, tanto a miticultura, como a piscicultura mariña e o marisqueo que, máis que unha actividade puramente extractiva, é un semicultivo.

A produción acuícola galega está diversificada, malia que a facturación se concentra sobre todo en dúas especies: o mexillón e o rodaballo. No caso do mexillón a produción tende a oscilar en torno ás 250.000 toneladas en volume e 160 millóns de euros en valor. Isto sitúa a Galicia como o principal produtor europeo e o terceiro mundial, por detrás de China (43% do total mundial) e Chile (FAO, 2023).

No contexto europeo, Galicia é, con diferenza, o maior produtor en termos de volume, pero non en valor, sendo superada por Francia nesta rúbrica. Esta última produce só o 14% en volume e acada o 32% do valor, mentres que no caso galego se produce case a metade do total en volume pero só o 29% do valor. A contrapartida dunha produción histórica e comparativamente moi elevada en peso foi un prezo baixo. O prezo do mexillón español figura entre os máis baixos dos principais produtores europeos. Só Grecia presenta un prezo menor, resultando un caso salientable, toda vez que conta cunha produción moito máis pequena (apenas un 6% da española) e tamén decrecente.

Esta configuración ofrece dúas caras da mesma moeda. Por unha banda existe unha limitada xeración de valor pero; por outra, isto se materializa nunha elevada competitividade e liderado do mercado europeo, de xeito que os cambios nos prezos da produción doutros países teñen un escaso efecto sobre o prezo do mexillón galego, malia que as variacións deste último presentan un efecto importante nos prezos dos competidores (Rodríguez-Rodríguez and Bande, 2017).

Unha segunda característica relevante en termos de competitividade é a estabilidade. Desde a década de 2000 obsérvase un declive na produción europea de mexillón (Avdelas et al., 2021). Algúns dos principais países produtores, como pode ser o caso de Irlanda, Italia, Grecia ou, en menor medida, Francia, amosan unha senda descendente desde, aproximadamente, o cambio de século.

Esta redución da competencia no contínuo pode ser un dos factores que están a facilitar a notable mellora dos prezos desde o ano 2020. Ata entón o prezo medio máis alto desde que Pescadegalia recolle información corresponde a 2002, con 0,52€/kg. A partir dese ano a tendencia a longo prazo, a pesar dalgunha suba puntual, era decrecente, chegando a 2020 cun prezo medio de 0,43. Non obstante, en 2021 o prezo medio elévase ata os 0,55 euros, para alcanzar os 0,69 en 2022,

Cadro núm. 5
Produción de acuicultura e marisqueo en valor e peso

	2021		2022	
	Kg	Euros	Kg	Euros
Algas	2.742	14.562	12.240	33.100
Algas verdes	1.562	9.372	1.071	6.426
Algas vermellas	360	2.520	401	3.066
Argazo real	820	2.670	10.768	23.608
Bivalvos	254.716.457	169.645.801	221.948.451	165.947.303
Ameixa babosa	140.378	2.113.049	124.256	1.498.457
Ameixa fina	143.144	4.313.095	29.642	903.254
Ameixa xaponesa	1.458.608	16.742.890	713.705	7.081.305
Berberecho	836.408	4.329.397	404.187	2.414.463
Mexillón	250.863.178	139.015.717	219.698.852	150.894.333
Mexillón (parques cultivo)	339.033	189.146	4.260	8.400
Ostra plana	257.484	1.433.161	237.419	1.386.985
Ostra rizada	675.836	1.496.847	732.783	1.741.723
Vieira	2.334	12.014	3.348	18.384
Volandeira	54	486		
Peixes	8.278.647	63.490.600	10.012.349	90.355.048
Linguado de pintas	648.966	7.278.218	816.652	10.457.141
Rodaballo	7.629.681	56.212.383	9.195.697	79.897.907

Fonte: Consellería de Mar, *Anuario de Acuicultura 2022* (www.pescadegalia.com)

Gráfico 3
Producción europea de mexillón en volume. 2021

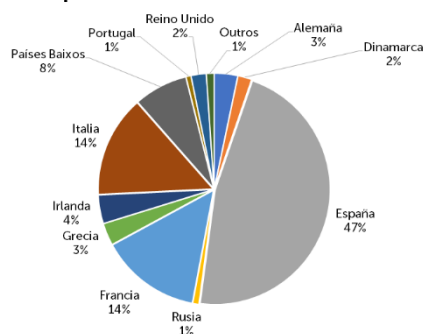
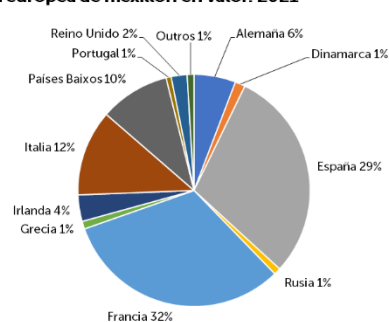

Gráfico 4
Producción europea de mexillón en valor. 2021

encadeando dous máximos históricos. O contexto inflacionista, animado pola ruptura das cadeas de subministración globais primeiro e a guerra de Ucraína despois, é posible que atopase un caldo de cultivo máis propicio neste produto fronte a outros da pesca, dado ese declive da competencia. Neste contexto, e dada a estrutura de custos desta actividade (Rodríguez-Rodríguez, 2009), é de esperar unha apreciable mellora das marxes de beneficio.

Son seguramente estes dous factores, o declive dos competidores e a extraordinaria mellora dos prezos, os que acentuaron a orientación á venda en fresco da produción mexilloeira. Se desde 2007-2008 un terzo da produción se destinaba á industria, nos dous últimos anos este continxente reduciuse ata o 25%. Mentres, a demanda das conserveiras cóbrease de modo crecente con mexillón conxelado procedente de Chile.

O contexto económico presente parece, por tanto, favorable para os bateiros. A medio e longo prazo, non obstante, dous factores de tipo ambiental marcan límites á produción. Un deles é a dispoñibilidade de semente. O aumento da produción para fresco estase a realizar a través de mexillón pequeno (que os produtores denominan con retransca "lacasitos") con destino ao mercado centroeuropeo, Bélxica fundamentalmente. Esta orientación ten toda a lóxica desde o punto de vista económico: acorta o ciclo do produto, aumenta a rotación e adáptase ao mercado; pero non tanto desde o punto de vista ecolóxico, xa que incrementa a presión ambiental. En particular aumenta a demanda de semente nun período en que factores climáticos están a reducir a súa produción. Unha parte das necesidades de semente cúbrese con cordas nas bateas; a restante debe extraerse directamente das rochas, sendo esta práctica a que derivou nun acendido conflito cos percebeiros.

O segundo factor limitador son as mareas vermellas, floracións de algas tóxicas, un fenómeno cunha incidencia moi variable pero que a longo prazo tende a ser cada vez máis frecuente; non só nas nosas rías senón en áreas costeiras ao longo de todo o planeta (Berdalet et al., 2016)

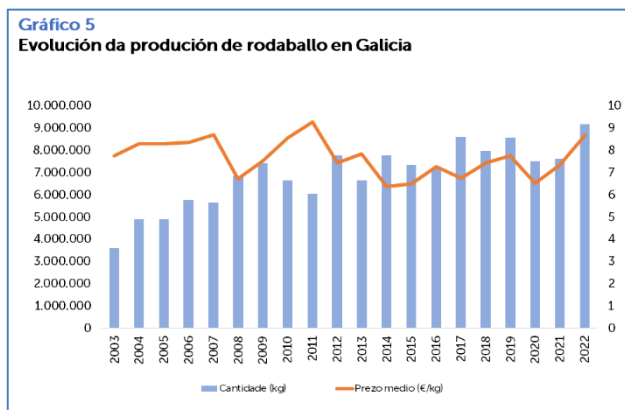
Piscicultura mariña

Galicia lidera a produción europea e española de peixes planos, integrada por rodaballo e linguado común. A temperá creación de Insuiña, a primeira planta comercial de rodaballo de Europa inaugurada en 1983 no Grove, significou o disparo de saída dunha carreira que levou a esta comunidade a liderar a tecnoloxía de cultivo das especies, asentando sobre ela a súa vantaxe competitiva.

No ano 2021 Galicia produciu o 70,7% do rodaballo e o 69,3% do linguado cultivados en Europa. Se sumamos a produción do segundo país produtor, Portugal, as porcentaxes acadarían o 98,5% e o 80,2% respectivamente (FEAP, 2023). Neste país a acuicultura destas especies desenvólvese como unha extensión das matrices galegas das empresas produtoras: Stolt Sea Farm e Pescanova, no caso do rodaballo, e Aquacría Arousa, no caso do linguado. É dicir, non se trata de novos actores, senón do crecemento dos existentes, o que ilustra o carácter crítico dos factores tecnolóxicos nesta actividade.

Se nos cinguimos ao ámbito do Estado, o 100% do rodaballo prodúcese en Galicia, mentres que no caso do linguado a cifra é do 69,4% e o restante corresponde a Andalucía.

No ano 2022 a produción galega situouse no seu máximo histórico en volume con 9.195 toneladas, que xeraron un valor de 80 millóns de euros (Xunta de Galicia, 2023). Non obstante, desde 2012, con certas oscilacións a produción está relativamente estabilizada. O rodaballo é un pescado de mesa, moi apreciado,

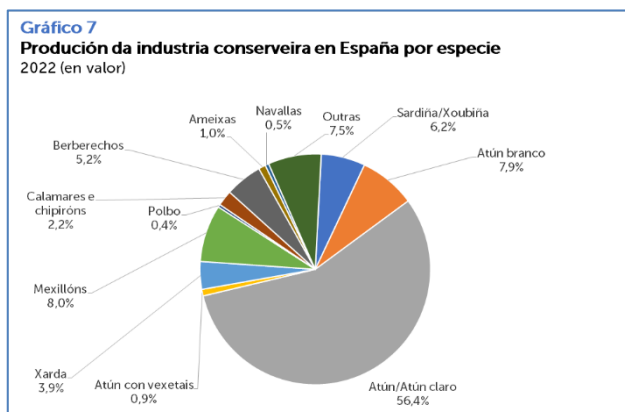
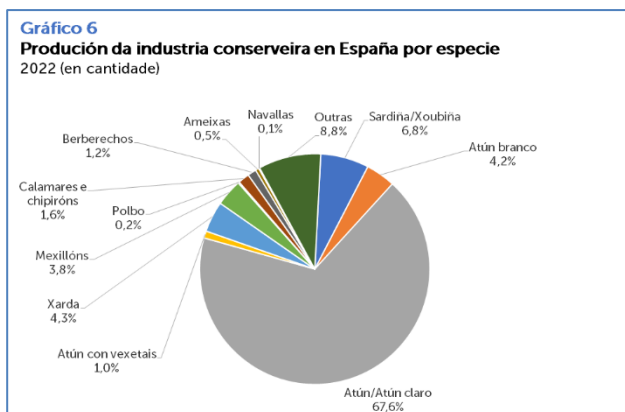

vases, vacinas etc.; de modo que o incremento da facturación non pode interpretarse directamente como un aumento da rendibilidade.

De xeito análogo, a produción de linguado acadou parámetros moi positivos en 2022, tanto en termos de produción, chegando a un máximo histórico de 816 toneladas, como en termos de prezos, que alcanzaron un valor medio de 12,80€/kg.

A industria da conserva e transformados a base de pescado

En 2020, último ano con datos dispoñibles da estatística estrutural de empresas, a industria de procesado e conservación de pescados, crustáceos e moluscos (código CNAE-2009 10.2) galega representaba o 26,5% do total de locais de España, pero xeraba o 48,1% do emprego e o 59,1% do valor; é dicir, en Galicia localízanse as empresas máis grandes e eficientes.

cuxo comportamento económico é propio dun ben de luxo e no que a produción salvaxe é moi limitada, de modo que o control da produción, a súa limitada oferta, axuda a manter os prezos nun rango elevado. A maiores, nos dous últimos anos produciuse unha apreciable suba, acompañada de crecemento da produción, de maneira que a facturación acadou tamén un máximo histórico. No obstante, ao mesmo tempo o proceso inflacionista dos dous últimos anos provocou importantes subas nos prezos de *inputs*, tanto dalgúns que teñen un elevado peso na estrutura de custos (enerxía, penso, osíxeno etc.), como doutros relevantes, como poden ser combustible, en-

A nivel galego a industria da conserva presenta unha forte concentración na comarca da Barbanza, que representa arredor da metade da produción, contando con empresas líderes como Conservas Rianxeira, Frinsa ou Escurís; e, en menor medida, en comarcas como Vigo, o Salnés ou Bergantiños (Consortio de la Zona Franca de Vigo, 2023). Se nos referimos á industria de procesado de produtos a base de pescado, a principal localización é a comarca de Vigo, seguida do Salnés, o Morrazo e Caldas.

Non dispoñemos de datos de produción da industria conserveira desagregados por comunidades autónomas e especies, pero os datos para o conxunto do Estado resultan ilustrativos da estrutura da oferta. Como se pode observar (gráficos 6 e 7), a pesar de contar cunha variedade de produto relativamente diversificada, a principal especie en valor (56%) e, sobre todo, en volume (68%) é o atún. Esta característica é netamente atribuíble ao sector en Galicia. Destacan a continuación, en termos de valor, o mexillón, o atún branco e a sardiña.

O crecemento da industria da conserva pode atopar un freo nos vindeiros anos, toda vez que a Unión Europea está a negociar un Tratado de Libre Comercio con Tailandia; primeiro produtor mundial de conservas de atún

con 559.728 toneladas en 2020 (das cales unha quinta parte aproximadamente se destinan á exportación), seguido de España, que para o mesmo ano produciu 377.016 (FAO, 2023).

A pesar das limitacións existentes nas actividades primarias, o peso do complexo mar-pesca na economía galega acada ratios dificilmente igualables noutras áreas, situándose arredor do 4,1% do PIB²; no 4,8% se incluímos o comercio por xunto de peixes e mariscos.

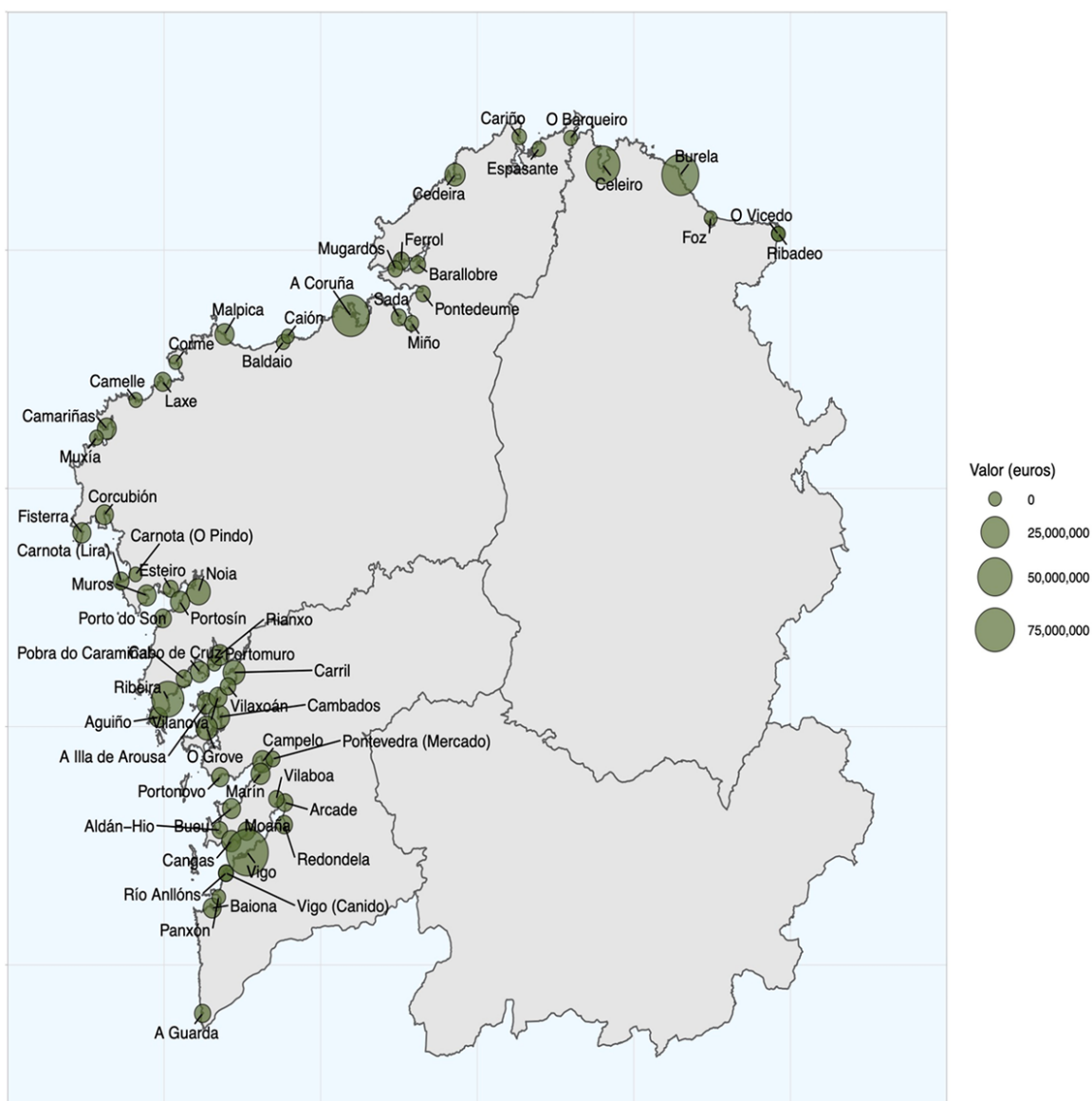
O complexo mar-industria: unha visión de conxunto

A diversidade de especies, artes, flotas, técnica etc. e os valores económicos sinalados en páxinas anteriores suxiren xa un elevado impacto económico da pesca. Abundando nesa liña, o valor da produción medido por lonxa permítenos aproximarnos de modo intuitivo á contribución territorial da pesca galega (en sentido amplo) ao seu impacto ao longo do territorio.

Figura núm. 1

Distribución territorial da produción.

Vendas en valor (€) nas lonxas galegas. 2022.

² PIB = VAB - impostos netos sobre os produtos.

En efecto, unha característica indicativa da contribución da economía pesqueira ao desenvolvemento territorial é a gran distribución das descargas de peixe e marisco e das actividades transformadoras ao longo do amplo número de portos e localidades que balizan os 1.490 km de costa galega. Aínda que algúns portos despuntan sobre os demais, como poden ser os casos de Vigo, Ribeira, A Coruña, Celeiro ou Burela, a ampla distribución da actividade evita a concentración da riqueza nun punto illado, estendéndose polo litoral galego; o que tradicionalmente fixou poboación na liña de costa e garantindo a existencia das comunidades costeiras locais. Asociadas á pesca localízanse tamén no litoral un gran número de actividades necesarias para a actividade pesqueira: as propias lonxas, frigoríficos, servizos de transporte, xestorías, empresas e servizos asociados aos envases e embalaxes etc. Ademais deberíamos sumar en moitos puntos costeiros as granxas de cultivos, as bateas, os centros de distribución, as depuradoras, as cetarias, as fábricas de conservas e procesados etc. Con todo, a localización destas últimas excede as posibilidades deste traballo.

Ao mesmo tempo, as Táboas input-output da pesca-conserva galegas 2019 (Rodríguez-Rodríguez et al., 2022) permítenos analizar non só o conxunto das actividades consideradas neste traballo: pesca, miticultura, piscicultura mariña, marisqueo, conserva e transformados e depuradoras, senón tamén as interconexións entre elas e co resto da economía. A suma deste complexo acadou un volume de produción agregada de 5.548 millóns de euros. Se sumamos as importacións de produtos correspondentes a cada actividade obtemos que se puxeron a disposición do mercado produtos por valor de 8,952.3 millóns de euros. Estas magnitudes falan non só da capacidade de producir, senón tamén da capacidade de comercializar. A oferta total da pesca galega é capaz de cubrir a demanda do mercado español e máis exportar a mercados tanto da UE como de terceiros países.

O conxunto do subsector da pesca extractiva contribuíu cunha produción de 673.1 millóns de euros: con 153,4 a miticultura; con 71 a piscicultura mariña; con 26,8 o marisqueo a pé; con 4.351,3 a industria da conserva e dos transformados do mar; e, finalmente, con 272,3 as depuradoras.

O impacto directo desta actividade materialízase en compras sobre o resto da economía, salarios, beneficios e impostos. En canto ás compras, por cada euro de produción no caso da pesca, por termo medio, demandábanse 36 céntimos de sectores auxiliares e fornecedores, variando entre os 21 céntimos da baixura e os 58 do palangre. Tanto este último caso como o do arrastre reflicte un peso dos *inputs* intermedios expresivo dunha actividade industrial. Á marxe de que a actividade sexa extractiva ou non, os requirimentos de capital son industriais.

Seguindo con outras actividades, a miticultura demanda do resto da economía *inputs* por valor de 26 céntimos por euro producido e 52 a piscicultura mariña (fundamentalmente de rodaballo e, en menor medida, de linguado); mentres que no caso do marisqueo a pé as necesidades son de 10 céntimos por euro producido. A industria da conserva e os transformados consome 0,44 céntimos, e, por último, a depuración 0,70. Neste último caso o elevado peso dos consumos intermedios é consecuencia da dobre natureza dos procesos que realiza: transformación e comercialización. Por unha banda realiza un proceso

Cadro núm. 6

Táboas input-output da pesca e conserva galegas 2019

Magnitudes representativas a prezos básicos (en miles de euros)

	Enerxía	Custos intermedios	Custos operativos	Produción	Peso combustibles sobre custos operativos (en %)
Pesca de baixura a. menores	6.515,9	40.102,5	92.408,9	183.874,1	7,05
Pesca de litoral					
Palangre	341,1	1.510,3	2.824,5	5.871,4	12,08
Cerco	1.731,4	9.941,6	25.958,0	43.654,5	6,67
Outros	430,6	1.543,9	3.215,9	3.675,6	13,39
Pesca de altura					
Arrastre	7.372,9	20.911,7	38.766,3	47.335,5	19,02
Palangre	11.337,2	52.893,1	78.245,2	90.330,9	14,49
Outros	342,0	1.163,6	5.156,6	6.622,0	6,63
Pesca de grande altura					
Arrastre	16.585,3	63.188,6	111.054,8	166.108,5	14,93
Palangre	18.196,8	73.632,5	108.228,3	125.674,4	16,81
Miticultura	3.612,7	40.091,8	69.205,3	153.379,7	5,22
Piscicultura mariña	6.854,9	37.070,5	55.538,7	71.030,5	12,34
Marisqueo	452,6	2.856,3	9.555,9	26.825,4	4,74
Conserva e transformados	45.831,3	1.907.984,2	2.340.052,8	4.351.333,2	1,96
Depuradoras	2.948,2	191.866,8	212.889,5	272.319,5	1,38
Total	122.552,9	2.444.757,4	3.153.100,7	5.548.035,1	3,89

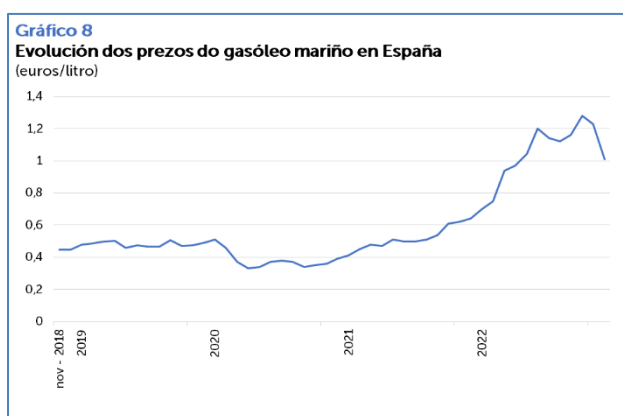
Fonte: Elaboración propia a partir de Rodríguez-Rodríguez et al. 2022.

de depuración que representa unha transformación necesaria para facer o produto axeitado para o consumo. Por outra desenvolve un papel comercializador, sendo as compras de materia prima para a venda propia o que incrementa comparativamente os custos intermedios.

No caso da pesca o principal consumo intermedio é o gasóleo, coa excepción da baixura onde sería o segundo gasto en importancia por detrás de "servizos de organizacións empresariais e profesionais". Isto débese a que unha parte importante dos custos asociados ao marisqueo e pesca con artes menores son asumidos a través das asociacións de mariscadores ou confrarías e non de forma directa a través dos produtores; canalizándose en conxunto a través da partida "servizos de organizacións empresariais e profesionais", sufragada coas cotas pagadas individualmente.

Na piscicultura mariña, a enerxía, electricidade neste caso, é a segunda maior partida nos *inputs*, só por detrás dos pensos. Aínda que no resto de sectores ten unha importancia menor, dá conta do efecto da suba dos custos da enerxía ao longo dos dous últimos anos sobre a estrutura de custos e a rendibilidade.

O peso da enerxía sobre os custos operativos (consumos intermedios máis remuneración de asalariados) varía entre o 6,67% do cerco e o 19,02% do arrastre de altura, sendo, en xeral, elevado no conxunto das flotas de altura e grande altura. Tamén na piscicultura, onde, se ben responde ao consumo de electricidade, acada un valor considerable.

No caso da pesca a magnitude do impacto da suba do prezo do gasóleo pode captarse mellor a partir dos datos do gráfico 8. Nel obsérvase como partindo de niveis de prezos relativamente estables, os existentes en 2018-2019, en 2021 se produce unha escalada que leva ata triplicar o prezo no punto máximo. Desde novembro de 2022 os prezos están a descender de maneira progresiva; non obstante, a día de hoxe mantéñense a niveis que duplican os de 2019. No contexto de inflación existente, as estratexias de aforro dos consumidores, que reorientan a súa cesta da compra cara a especies máis baratas, e a estrutura de poder ao longo da cadea de valor

están a facer que resulte difícil trasladarlle ao consumidor o incremento dos custos das flotas. Esta relación entre os prezos do combustible e a inflación é unha das principais presións que afronta o sector na actualidade.

Sumando o conxunto das actividades consideradas, en 2019 pagáronse salarios por 708,3 millóns de euros e ingresáronse en concepto de renda mixta 148,3. Se desagregamos, no que se refire ás flotas galegas, a remuneración de asalariados acadou un valor de 200,9 millóns de euros, se ben, para ser xustos deberíamos engadir nalgúns casos a renda mixta (que esencialmente se corresponde cos ingresos dos autónomos). Así, por exemplo, no caso da baixura, onde a tripulación típica está composta por un mariñeiro que recibe un salario e un patrón-armador que percibe unha renda mixta, o conxunto das dúas partidas suma 129,3 millóns de euros. Na miticultura os salarios acadan os 29,1 millóns de euros, mentres que os autónomos (figura baixo a que participan os titulares das explotacións máis pequenas) perciben ingresos por 48,5 millóns. A piscicultura mariña paga salarios por valor de 18,4 millóns de euros, 432 millóns a conserva e 21 as depuradoras. O ingreso das mariscadoras (renda mixta) acadou os 13,6 millóns de euros, pero ademais o sector paga salarios (biólogos, administrativos, vixilantes etc.) por valor de 6,7 millóns.

A efectos só de completar a panorámica, podemos subliñar que o sector comercializador, os grosistas de pescados e mariscos, acadou unha facturación de 6.211,3 millóns de euros en 2019, cun valor agregado bruto (VABcf) de 463,2 millóns (Consorcio de la Zona Franca de Vigo, 2022). Se ben o VAB pode parecer relativamente modesto en relación ao ingreso, isto é consecuencia do peso dos produtos que comercializa nos custos; con todo, en termos cualitativos o seu papel é crucial e expresa o desenvolvemento de capacidades ao longo da cadea de valor a partir da extracción de recursos mariños. A este respecto é xusto indicar que, no contexto actual, onde as cadeas de produción globais se demostraron vulnerables, non desligar a capacidade de comercializar da capacidade de producir reforza as dúas partes, incrementando a resiliencia como sistema produtivo.

A dispoñibilidade de edicións anteriores das Táboas permitenos tamén realizar análises dinámicas. Desde a anterior edición, correspondente a 2011, o valor da produción pasou de 3.705,4 millóns de euros a 5.548,03 millóns de euros; o que significa un incremento do 49,7% en termos nominais e un 48,5% en termos reais (descontando a inflación, modesta por outro lado nese período). Este resultado é froito de dous grandes movementos: por un lado, a significativa redución da produción da pesca extractiva (que baixa de 1.014,9 millóns de euros a 673, sendo a principal causa a redución das cotas), o marisqueo (que baixa de 36.8 millóns a 26.8) e a miticultura (onde se reduce en 4 millóns de euros); e, por outro, o incremento da produción na piscicultura (+9,4 millóns) e, sobre todo, o notable crecemento da conserva e a industria de transformados, que produce por valor de 2.188,9 millóns de euros máis. En definitiva, medran aquelas actividades que non teñen máis límites directos á súa expansión que a súa capacidade competitiva: a industria transformadora co apoio das importacións; e mantéñense ou decrecen as actividades que dependen directamente das circunstancias do medio natural e teñen topes regulamentarios ao crecemento, os TAC e cotas no caso da pesca.

Cadro núm. 7

**Índice de especialización rexional:
15 primeiros sectores por nivel de especialización**

	IER *
03 Pesca e acuicultura	10,13
14 Confección de roupa de vestir	3,45
02 Silvicultura e explotación forestal	3,13
16 Industria da madeira e da cortiza, salvo mobles; cestería e espartería	2,80
08 Outras industrias extractivas	2,27
29 Fabricación de vehículos e motor, remolques e semirremolques	1,95
30 Fabricación doutro material de transporte	1,89
19 Coqueiras e refino de petróleo	1,57
10 Industria da alimentación	1,49
33 Reparación e instalación de maquinaria e equipamento	1,48
42 Enxeñaría civil	1,39
50 Transporte marítimo e por vías navegables interiores	1,31
75 Actividades veterinarias	1,29
23 Fabricación doutros produtos minerais non metálicos	1,28
25 Fabricación de produtos metálicos, salvo maquinaria e equipamento	1,27

* Valores > 1 indican especialización, mentres que valores = 1 indican que o peso do emprego do sector correspondente sobre a economía galega é igual ao peso dese sector na economía española.

Fonte: Elaboración propia a partir de IGE, Afiliacións á Seguridade Social último día do mes segundo ramas da CNAE 2009 e comunidades autónomas 2022.

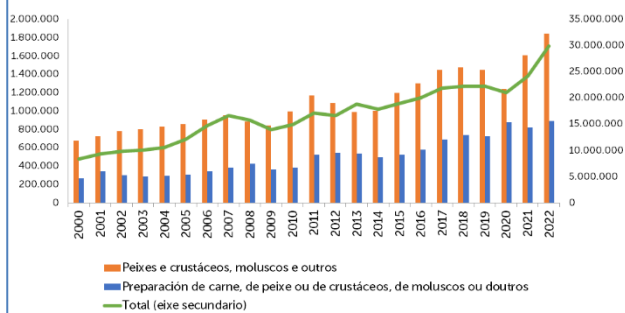
O desenvolvemento desta actividade no seu conxunto levou a que a pesca constituía o principal vector de especialización da economía galega no conxunto do Estado. En esencia, o IER indica que o peso da pesca na economía galega é dez veces superior ao peso da pesca da economía española, existindo unha gran distancia respecto as seguintes actividades, en particular a confección. Cabe destacar, a maiores, a presenza doutras actividades integradas no complexo marítimo-pesqueiro galego entre os quince primeiros segmentos de especialización, como son a fabricación doutro material de transporte (construción naval); a industria alimentaria (entre a que destaca a conserva e procesados a base de pescado), e o transporte marítimo

O índice de especialización rexional (IER) ou coeficiente de localización rexional permite identificar a posición na que se atopan as distintas actividades rexionais en función do peso do emprego desa actividade respecto ao total do emprego galego respecto do peso do emprego nesa mesma actividade no emprego total español.

$$IER = \frac{e_i}{E_i} \cdot \frac{E_t}{e_t}$$

Onde e_i representa a poboación ocupada no sector i en Galicia, e_t representa o número total de ocupados en Galicia, E_i representa a poboación ocupada no sector i en España e E_t representa o número total de ocupados en España. Un valor de 1 indica que no sector considerado o peso do emprego sobre o total galego é idéntico ao peso do total de ocupados nese sector en España respecto ao total do emprego. Valores superiores a 1 indican un peso da estrutura económica rexional superior ao peso do sector na economía española

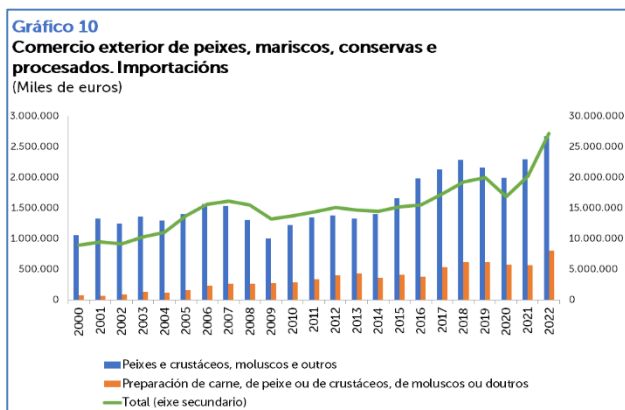
Gráfico 9
Comercio exterior de peixes, mariscos, conservas e procesados. Exportacións
(Miles de euros)

Ademais do nivel de especialización, a análise das exportacións permite completar a panorámica ofrecendo unha visión daqueles produtos nos que Galicia é máis competitiva a nivel internacional e que, en esencia, son combustibles, pezas de vestir, automóbiles e peixes e mariscos. O mantemento ao longo do tempo desta posición preeminente é consecuencia do continuo nivel de desenvolvemento do sector; evitando, deste xeito, dificultades para manter a súa dinámica e xerando vantaxes competitivas suficientemente sofisticadas como para destacar no ámbito global. Nun contexto como o actual no que é indispensable para as empresas renovar e

modernizar de forma constante os seus produtos, o complexo pesqueiro galego amosa unha multiplicación das iniciativas orientadas a renovar as formas de consumo de produtos do mar (González-Laxe, 2017).

O comercio exterior, tanto de pescados e mariscos como de conservas a base de pescados e mariscos, mantén unha senda de crecemento a longo prazo acompañada, en termos xerais, aos vaivéns dos ciclos económicos. O factor que posibilita este crecemento continuado é a capacidade comercializadora. España, Galicia en particular, é a gran lonxa de pescado para Europa e un dos nodos globais de comercio de pescado máis importantes do planeta. Esta evolución positiva resulta indicativa da competitividade destas producións.

Un segundo aspecto a salientar é que o comercio exterior de pescados e mariscos supera de maneira significativa, sobre todo no caso das importacións, o de conservas e transformados. A este respecto cabe sinalar que se ben a partida 16 de TARIC "preparación de carne, pescado..." inclúe en principio conservas a base de carne, no caso galego os produtos a base de peixe representaron, de acordo aos datos de DATACOMEX, o 97,4% das exportacións desta partida en 2022. É dicir, en esencia son conservas de peixe e marisco.

O feito de que o comercio exterior de peixe supere o de conservas cando, como veremos, a produción da industria transformadora é moi superior, débese no caso das importacións á suma da demanda do sector comercializado e do sector transformador e, no caso das exportacións, á maior orientación da industria ao mercado nacional e da pesca ao mercado nacional e europeo.

As mulleres na pesca

Segundo os datos proporcionados pola *Encuesta Económica de la Pesca*, en 2021 o traballo feminino nesta actividade acadou as 658 UTA, o que equivale ao 3,75% do total, unha cifra extraordinariamente modesta. Medido en persoas, a cifra ascende a 1.194, o que indica que a forma de participación máis habitual é a contratación a tempo parcial. Unha segunda característica relevante é a distribución do emprego en terra e a bordo.

Fóra dalgunha excepción pouco significativa a nivel estatístico, todo o emprego a bordo concéntrase na flota de baixura (embarcacións de eslora inferior a 12 m), acadando as 149 UTA (457 persoas), non existindo emprego feminino en terra neste segmento. O restante emprego feminino ocúpase na flota industrial, sobre todo en labores de tipo técnico ou administrativo, non existindo ningunha muller enrolada nas tripulacións. A pesar da modestia destas cifras, a tendencia é a unha participación crecente das mulleres, se ben coa xa comentada excepción da baixura onde a propiedade das embarcacións é un factor clave; o mar segue sendo un espazo vedado.

No caso do marisqueo a pé as mulleres representaban, segundo os datos dispoñibles no IGE, en 2022 o 74,76% do total (2.702 mulleres); cifra que se reduciu paulatinamente, desde o 90% que representaba nos anos 90, a medida que a mellora do ingreso fai máis atractiva esta actividade para os homes. Similar evolución ten lugar no caso da conserva, onde na actualidade as mulleres son aproximadamente un 75% do emprego (ANFACO-CECOPECA, 2023), amosando tamén un peso decrecente.

O desprazamento da actividade económica vai acompañado da progresiva perda de poder político. En 1995, ao inicio do proceso de profesionalización do marisqueo, só dúas mulleres de sesenta e tres eran presidentas das confrarías de pescadores; catorce en 2014; seis en 2018 e baixaron tres en 2022. Un longo percorrido practicamente ao punto de saída.

En síntese, obsérvanse dúas notas características. En primeiro lugar, a redución do peso feminino en sectores historicamente feminizados, como é o caso do marisqueo, e a lenta incorporación das mulleres en sectores moi masculinizados, como a pesca. En segundo lugar, o tabú que segue significando a presenza das mulleres a bordo e, por último, as dificultades para participar politicamente cando a perspectiva de xénero non calla no ámbito doméstico.